

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЧИЖОВ ДЕНИС АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 349.3:342.78](477)

**ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ**

12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі галузевих юридичних дисциплін факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент **КУПІНА Людмила Францівна**, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, професор кафедри галузевих юридичних дисциплін факультету політології та права.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **ШУМИЛО Михайло Миколайович**, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права;

– кандидат юридичних наук, доцент **ЮШКО Алла Миронівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри трудового права.

Захист відбудеться 12 червня 2018 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 7 травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У статті 3 Основного закону України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку проголошено найвищою соціальною цінністю. Для реалізації цього конституційного положення впродовж двох останніх десятиліть відбувається реформування українського суспільства, держави і правової системи. Проте анексія Автономної Республіки Крим та розв'язання військового конфлікту в Донецькій і Луганській областях Російською Федерацією в березні 2014 р. призвели до безпрецедентного порушення прав людини і громадянина.

Українська держава вперше після проголошення незалежності зіткнулася зі збройним конфліктом та не була готова до ефективного забезпечення і захисту прав постраждалих людей. Особливо це стосується соціальних прав вимушених переселенців, осіб, які залишилися на окупованих територіях, та учасників антитерористичної операції (далі – АТО).

За останні три роки було сформовано нормативно-правову основу та інституційний механізм забезпечення соціальних прав вищезазначених категорій осіб. Однак через значну кількість законодавчих прогалин і колізій не можна стверджувати про створення належної нормативно-правової бази, яка сприятиме ефективному регулюванню суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері забезпечення соціального захисту людини в умовах військового конфлікту в Україні.

Аналіз сучасних досліджень у сфері права свідчить про актуалізацію уваги щодо правового статусу вимушених переселенців, осіб, які перебувають на окупованих територіях, та учасників АТО. Однак не всі проблеми реалізації і захисту прав, свобод та гарантій цієї категорії осіб можна вважати вирішеними, а можливості для наукових пошуків – вичерпаними. Актуальність дослідження теоретичних і практичних проблем становища людини в умовах військового конфлікту в Україні зростає з уваги на потребу не тільки наукового вивчення елементів їх правового статусу, але й визначення подальших кроків у вдосконаленні законодавства. Окремі аспекти вивчення правового механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів розглянуто у працях таких дослідників, як: І. С. Басова, А. П. Бейкун, Н. Б. Болотіна, А. В. Бурка, С. О. Ветлинський, М. М. Гнатовський, Є. І. Григоренко, Ю. П. Дмитренко, О. В. Задорожній, М. П. Кобець, О. О. Кондратенко, І. І. Котляров, М. В. Кравченко, К. О. Крахмальова, В. П. Кузнецова, О. В. Маковська, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, А. В. Пшенична, О. М. Радченко, А. В. Солодько, О. В. Скрипнюк, О. В. Тополь, О. А. Фесенко, М. М. Шумило, Л. П. Шумна, О. М. Ярошенко та ін.

Деякі важливі проблемні питання або взагалі не були предметом глибокого правового аналізу, або вивчались фрагментарно, зокрема права і гарантії реалізації та захисту людей в умовах військових конфліктів.

Здебільшого наукові аналізи з цих питань стосувалися галузевих аспектів окремих категорій осіб та їхніх прав в умовах військових конфліктів, тому не враховували змін правової реальності останніх років в Україні.

Безумовно, питанням, пов'язаним із забезпеченням прав людини в умовах військових конфліктів, присвячується дедалі більше праць у сфері юриспруденції, однак наразі вони є малодослідженими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених Національною академією правових наук України 3 березня 2016 р. № 14-10, Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094, і Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, яка затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення правової природи правового механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття і сутність соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;
- охарактеризувати особливості сучасного стану правового регулювання соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;
- визначити поняття і структуру механізму соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;
- розкрити специфіку форм і заходів соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;
- з'ясувати особливості соціального захисту окремих категорій осіб (вимушених переселенців, осіб, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, та учасників антитерористичної операції) в умовах військового конфлікту в Україні;
- встановити особливості зарубіжного досвіду правового регулювання соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;
- розробити пропозиції щодо удосконалення правового регулювання соціального захисту людини в умовах військових конфліктів.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин, що виникають у сфері соціального захисту людини в умовах військових конфліктів.

Предмет дослідження – правовий механізм забезпечення соціального захисту людини в

умовах військових конфліктів.

Методи дослідження. Для досягнення постановленої мети і вирішення завдань, з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дисертації, за методологічну основу взято положення діалектики, як загального способу пізнання процесів та явищ, а також сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Завдяки діалектичному методу вдалося дослідити правову природу статусу вимушених переселенців, осіб, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, та учасників антитерористичної операції (підрозділи 3.1.1–3.1.4). Використовуючи системний метод, здійснено повне й об'єктивне дослідження механізму соціального захисту людини в умовах військового конфлікту в Україні (підрозділи 2.1–2.3). Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу досвіду інших держав у сфері соціального захисту людини в умовах військових конфліктів (підрозділ 3.2). Логічні методи (дедукція, індукція, аналогія, синтез) застосовано у процесі проведення і підготовки дисертаційного дослідження (підрозділи 1.1–1.4). Використано також інші методи наукового пізнання. Так, за допомогою логіко-семантичного методу розкрито і вдосконалено такі поняття: «соціальний захист», «соціальний захист людини в умовах військового конфлікту», «механізм соціального захисту людини в умовах військового конфлікту». Завдяки структурно-логічному методу і методу моделювання виокремлено проблеми і шляхи їх вирішення у сфері правового регулювання соціального захисту людини в умовах військових конфліктів (підрозділи 1.2.1–1.2.3).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є однією з перших у вітчизняній науці права соціального забезпечення науковою працею, в якій комплексно розкриваються питання правового механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. У результаті проведених наукових пошуків автором сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які виносяться на захист.

Уперше:

–визначено поняття соціально-правового захисту людини в умовах військових конфліктів як регламентованої і врегульованої нормами права діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадських об'єднань щодо реалізації законодавчо закріплених заходів економічного, соціального і правового характеру для подолання нею (людиною) складних життєвих обставин і якнайшвидшої соціальної адаптації в нових умовах;

–запропоновано в системі суб'єктів, які забезпечують реалізацію права на соціальний захист учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб, законодавчо закріпити необхідність створення управлінь з питань учасників АТО, членів їх сімей та внутрішньо переміщених осіб у структурі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;

–сформульовано нормативно-правові та організаційно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина, зокрема внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО, осіб, які залишилися на

окупованих територіях, які діють у сфері функціонування державної влади, суб'єктів громадянського суспільства та міжнародних правозахисних організацій;

– запропоновано прийняти єдиний законодавчий акт, який врегулював би питання захисту прав і свобод учасників АТО та їх сімей і в якому було б: законодавчо чітко визначено права учасників АТО, їхні обмеження, пільги та компенсації у зв'язку з обмеженням прав та їх відповідність економічним можливостям держави; передбачено адресне надання пільг та компенсацій кожному учаснику АТО чи його сім'ї; визначено гарантії й механізми реалізації прав учасників АТО; встановлено відповідальність за порушення визначених законом прав учасників АТО.

Удосконалено:

– визначення поняття «учасник антитерористичної операції» як особи, яка захищала незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брала безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення;

– підходи до класифікації суб'єктів забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні, яких поділено на такі групи: 1) суб'єкти ініціювання (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Рада національної безпеки і оборони України, громадські організації та громадські ради при органах влади); 2) суб'єкти здійснення (центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування); 3) суб'єкти контролю (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Уповноважений Президента України з прав дитини; Уповноважений Президента України з питань реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію та інше захворювання під час участі в антитерористичній операції; міжнародні і вітчизняні правозахисні організації); 4) суб'єкти відновлення порушених прав (органи судової влади).

Набули подальшого розвитку:

– визначення поняття механізму правового забезпечення права на соціальний захист людини в умовах збройного конфлікту як комплексної системи законодавчо закріплених правових засобів, які застосовуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування для забезпечення соціальних прав учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, членів їх сімей, надання допомоги в реалізації і відновленні цих прав, а також соціально-правових заходів, які здійснюються задля гарантування прав цих осіб;

– підходи до визначення рівнів нормативно-правового забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту, які поділено на міжнародний (міжнародно-правові акти) та національний (чинні нормативно-правові акти).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в результаті проведеного

дослідження сформульовано низку концептуальних висновків, пропозицій і рекомендацій, які спрямовані на удосконалення правового механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. Одержані результати можуть бути використані:

–у науково-дослідній сфері – для подальшого наукового пошуку розв’язання теоретичних і практичних проблем функціонування правового механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;

–у правотворчій діяльності – під час розробки, перегляду та вдосконалення положень чинного законодавства;

–у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у сфері забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів;

–у навчальному процесі – під час підготовки матеріалів для вивчення таких навчальних дисциплін, як «Трудове право», «Право соціального забезпечення», «Право соціального захисту» тощо.

Апробація результатів дослідження. Дисертація була обговорена і схвалена на засіданні кафедри галузевих юридичних дисциплін факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Низку її положень було виголошено в доповідях на науково-практичних заходах: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті» (м. Запоріжжя, 29–30 квітня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична наука в XXI столітті: перспективи та пріоритетні напрямки досліджень» (м. Запоріжжя, 13–14 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 3–4 червня 2016 р.); Науково-практичній конференції «Наука та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 10 червня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сфери дії трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.); Науково-практичній конференції «Priority a strategii pre dezvoltare a dreptului de drept in Moldova si Ukraina in contextual proceselor de eurointegrare» (м. Чішинау, Республіка Молдова, 4–5 листопада 2016 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність норм права» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінки, з яких 173 – основний текст, 39 – список

використаних джерел (339 найменувань), 27 – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт та предмет; охарактеризовано використані в дослідженні методи; сформульовано наукову новизну одержаних результатів та її практичне значення; подано відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи; зазначено її структуру.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади регулювання соціального захисту людини в умовах військових конфліктів» містить чотири підрозділи, у яких проведено історіографічний огляд особливостей теоретико-правового соціального захисту людини в умовах військових конфліктів, розглянуто поняття і сутність соціального захисту людини в умовах військових конфліктів, визначено особливості розвитку національного законодавства та міжнародно-правових стандартів соціального захисту людини в умовах військових конфліктів.

У підрозділі 1.1 *«Загальна характеристика стану наукових досліджень соціального захисту людини в умовах військових конфліктів»* здійснено узагальнення наукових поглядів та концепцій соціального захисту людини в умовах військових конфліктів.

Проведений аналіз наукових праць щодо проблем правового механізму соціального захисту людини в умовах військових конфліктів дає підстави констатувати, що незважаючи на значне теоретичне і практичне значення досліджуваної нами теми, спеціальних праць, які б розкривали цю проблематику, не має. З питань соціального захисту учасника АТО, вимушених переселенців та осіб, які залишилися на окупованих територіях існують лише фрагментарні напрацювання на рівні статей, глав, параграфів у навчальних посібниках, підручниках, монографіях та дисертаційних роботах.

У підрозділі 1.2 *«Поняття і сутність соціального захисту людини в умовах військових конфліктів»* зазначено, що відносини із соціально-правового захисту регулюються нормами права, які містяться у відповідних нормативних правових актах різних рівнів.

Аналіз понять «соціальний захист», «правовий захист», «соціально-правовий захист» людини, дозволив виокремити дефініцію тлумачення поняття соціально-правового захисту людини в умовах військових конфліктів. Соціально-правовий захист людини в умовах військових конфліктів – це регламентована і регульована нормами права діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадських об'єднань щодо реалізації законодавчо закріплених заходів економічного, соціального і правового характеру з метою подолання ними важкої життєвої ситуації і якнайшвидшої соціальної адаптації у нових умовах.

У підрозділі 1.3 *«Розвиток вітчизняного законодавства про соціальний захист людини в*

умовах військових конфліктів» наголошено, що нормативно-правові акти в яких закріплено норми, що безпосередньо пов'язані з правовим статусом цієї категорії осіб, виконують одну функцію – офіційно засвідчують визнання державою особливостей їх правового статусу та необхідність законодавчого закріплення їх права, свобод та можливостей, отримання соціальних виплат та послуг, реабілітаційних заходів тощо.

У підрозділі 1.4 *«Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людини в умовах військових конфліктів»*, наголошено, що проведення адаптації вітчизняного законодавства про правовий вимушених переселенців, осіб, які залишилися на окупованих територіях та учасників АТО до міжнародних норм та стандартів, має важливе значення і безпосередньо впливає на процес формування України як правової та соціальної держави

Зважаючи на неможливість гарантування Україною прав людини в повному обсязі відповідно до зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права на території проведення антитерористичної операції у зв'язку з об'єктивною необхідністю вживати заходів для завдання відсічі збройній агресії Російської Федерації, Україна здійснює тимчасовий відступ від зобов'язань щодо гарантування певних прав людини в межах, дозволених відповідними міжнародними договорами. Незважаючи на це, в Україні діє значна кількість міжнародних актів, які будучи невід'ємною частиною національного законодавства з соціального захисту, є важливим джерелом права соціального захисту людини в умовах військового конфлікту в Україні.

Розділ 2 «Правове забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Поняття і структура правового механізму забезпечення права на соціальний захист в умовах військового конфлікту»* визначено, що соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні як предмет правового регулювання і сфера державного управління, передбачає функціонування системи органів державної влади, які забезпечують правовідносини у цій сфері. При цьому повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту людини в умовах агресії Російської Федерації та окупації нею частини території України розмежовано шляхом закріплення їх компетенції в нормативно-правових актах, які класифіковано за критерієм юридичної сили.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика елементів механізму правового забезпечення права на соціальний захист в умовах військового конфлікту»* констатовано, що правовідносини у сфері забезпечення права на соціальний захист людини в умовах збройного конфлікту – це врегулюванні та гарантовані нормами права суспільні відносини, які виникають при реалізації учасниками АТО, вимушеними переселенцями та особами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членами їх сімей права на соціальний захист.

У підрозділі 2.3 «Система гарантій забезпечення права на соціальний захист в умовах військового конфлікту», розглянуто нормативно-правові та організаційно-правові гарантій прав і свобод людини і громадянина, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО, осіб, які залишилися на окупованих територіях, які діють у сфері функціонування державної влади, суб'єктів громадянського суспільства та міжнародних правозахисних інституцій.

Розділ 3 «Напрями вдосконалення правового забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні» присвячений дослідженню особливостей та закономірностей вирішення проблемних аспектів забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні.

У підрозділі 3.1 «Особливості соціального захисту окремих категорій осіб в умовах військового конфлікту в Україні» визначено, що за останні роки, у нашій державі з'явилися принципово нові верстви населення, які також потребують соціального захисту й підтримки зі сторони держави. Це, громадяни, які не брали безпосередньої участі у збройному конфлікті, але страждають внаслідок бойових дій та відсутності можливості захистити свої права, у т.ч.: населення, що проживає у зоні конфлікту, серед них: особи, які отримали інвалідність внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій; особи, які отримали поранення чи інші ушкодження здоров'я у районах бойових дій, але не отримали інвалідність; члени сімей громадян, які загинули (зникли безвісти) або померли внаслідок поранення чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій; особи, які зазнали виключно матеріальних збитків, що виникли у районах бойових дій; внутрішньо переміщені особи.

Законодавці намагаючись визначити правовий статус тимчасових територій, застосовують різні підходи до врегулювання забезпечення права на соціальний захист осіб, які залишилися на окупованій території. Аналіз законодавчих ініціатив, які містять положення про необхідність забезпечення права на соціальний захист осіб, які залишилися на окупованих територіях, дає можливість стверджувати, що ці ініціативи не містять чіткого механізму реалізації запропонованих законодавчих новацій, що ускладнить їх застосування на практиці.

У підрозділі 3.2 «Міжнародний досвід забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військових конфліктів» визначено, що міжнародний досвід свідчить, що проблему внутрішніх переселенців не можна розглядати як таку, що може бути вирішена в короткостроковій перспективі. Державі, місцевим громадам, іншим зацікавленим сторонам необхідно передбачити заходи щодо локальної інтеграції переселенців у нових місцях проживання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні правової природи правового механізму забезпечення соціального захисту

людини в умовах військових конфліктів. За результатами дослідження сформульовано низку висновків, серед яких найголовнішими є такі.

1. Провідне місце в системі захисту прав і свобод людини в умовах анексії Автономної Республіки Крим та окупації території Донецької і Луганської областей займає забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції, осіб, які перебувають на окупованих територіях, та дітей як особливо вразливої категорії населення, які потребують підвищеної уваги з боку держави, враховуючи умови, що склалися з 2014 р.

Соціально-правовий захист людини в умовах військових конфліктів – це регламентована і врегульована нормами права діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадських об'єднань щодо реалізації законодавчо закріплених заходів економічного, соціального і правового характеру для подолання нею (людиною) складних життєвих обставин і якнайшвидшої соціальної адаптації в нових умовах.

2. Нормативно-правове забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту здійснюється на двох рівнях: 1) міжнародному – міжнародно-правовими актами (з березня 2014 р. триває процес імплементації в національне законодавство міжнародних норм і стандартів у сфері захисту прав людини в умовах військових конфліктів); 2) національному – чинними нормативно-правовими актами, а саме: Конституцією України, законами України, підзаконними актами (постанови і розпорядження Кабінету Міністрів, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади), рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також актами індивідуальної дії.

3. Механізм правового забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні – це комплекс заходів нормативно-правового, організаційно-управлінського та наглядово-контрольного характеру, які застосовуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування задля забезпечення соціальних прав учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей, надання допомоги в реалізації та відновленні цих прав, а також соціально-правових заходів, які здійснюються задля гарантування прав цих осіб.

Механізм правового забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту є складовою частиною системи гарантій прав і свобод цієї категорії осіб. Його складові елементи визначають ефективність реалізації соціальних прав учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей. Відсутність бодай одного з наведених елементів створює проблеми в реалізації та забезпеченні прав і свобод цієї соціально вразливої групи населення.

4. Суб'єктів забезпечення права на соціальний захист людини в умовах військового конфлікту в Україні поділено на такі групи: 1) суб'єкти ініціювання (Верховна Рада України,

Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Рада національної безпеки і оборони України, громадські організації та громадські ради при органах влади); 2) суб'єкти здійснення (центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування); 3) суб'єкти контролю (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Уповноважений Президента України з прав дитини; Уповноважений Президента України з питань реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію та інші захворювання під час участі в антитерористичній операції; міжнародні і вітчизняні правозахисні організації); 4) суб'єкти відновлення порушених прав (органи судової влади).

5. У системі суб'єктів, які забезпечують реалізацію права на соціальний захист учасників АТО, варто законодавчо закріпити необхідність створення управлінь з питань учасників АТО, членів їх сімей та внутрішньо переміщених осіб у структурі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Серед завдань таких управлінь має бути:

- забезпечення взаємодії з Міністерством оборони України, Міністерством соціальної політики України, Державною службою України у справах ветеранів війни та учасників АТО, іншими державними органами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, військовими комісаріатами, військовими частинами та військовими підрозділами, громадськими об'єднаннями ветеранів війни та учасників АТО, підприємствами, установами, організаціями під час вирішення питань лікування, реабілітації, соціального захисту, адаптації, захисту прав і свобод мобілізованих осіб, учасників АТО, членів їх сімей та ВПО, які зареєстровані за місцем знаходження відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування;

- збір й обробка інформації щодо проблемних питань і потреб учасників АТО, членів їх сімей і ВПО, які зареєстровані за місцем знаходження відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування, та підготовка пропозицій щодо вирішення цих питань;

- планування й реалізація міських (районних, обласних) програм і заходів, спрямованих на вирішення питань учасників АТО, членів їх сімей і ВПО, які зареєстровані за місцем знаходження відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування;

- надання консультацій учасникам АТО, членам їх сімей, ВПО, які зареєстровані за місцем знаходження відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування, щодо процедури і документів, необхідних для отримання відповідного статусу згідно із законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та іншими нормативно-правовими актами; отримання пільг і соціальних гарантій; лікування, реабілітації, адаптації.

Це сприятиме поліпшенню взаємодії у сфері соціального захисту учасників АТО, членів їх сімей та ВПО в Україні й дозволить створити належний рівень соціального захисту і гарантій;

побудувати ефективну модель грошового забезпечення учасників АТО, членів їх сімей та ВПО; створити дієвий механізм забезпечення житлом учасників АТО, членів їх сімей та ВПО; підвищити ефективність наявної системи пільг і компенсацій для учасників АТО, членів їх сімей та ВПО; удосконалити механізм вирішення соціальних проблем під час військового навчання, несення бойової і допоміжної служби; створити систему психологічної та фізіологічної реабілітації; забезпечити санаторно-курортне лікування.

6. Потребує удосконалення система реєстрації, обліку, систематизації збору даних щодо кваліфікації внутрішньо переміщених осіб та оцінки потреб їх працевлаштування чи самозайнятості. Необхідно сформувати єдину базу внутрішньо переміщених осіб для усунення суперечностей між даними, якими послуговуються різні державні відомства. Єдина реєстрація ВПО має бути укладена за прозорими принципами з обліком усіх різновидів допомоги, що надається переміщеним особам.

7. В умовах проведення антитерористичної операції в Україні важливе місце в системі забезпечення прав і свобод людини займає соціально-правовий захист дітей як найбільш вразливої групи населення. Соціально-правовий захист дітей в умовах проведення АТО в Україні – це забезпечення державою належних умов для юридичного закріплення, реалізації, охорони, захисту і відновлення соціального захисту дітей.

8. Учасник антитерористичної операції – це особа, яка захищала незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брала безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення. До учасників антитерористичної операції, відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», належать: 1) учасники бойових дій; 2) особи, які отримали інвалідність внаслідок війни; 3) учасники війни; 4) особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Для кожної із цих категорій осіб встановлено різний порядок отримання відповідного правового статусу, що визначений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». На практиці отримання правового статусу учасника антитерористичної операції супроводжується труднощами через законодавчі прогалини і колізії, а також відсутність єдиного механізму реалізації правових норм.

9. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють питання соціального захисту учасників антитерористичної операції і членів їх сімей, свідчить, що вони мають різну юридичну силу і містять різний набір заходів соціального захисту учасників АТО, які проходять службу в різних державних відомствах. У зв'язку із цим пропонуємо прийняти закон, який врегулював би питання захисту прав і свобод учасників АТО та їх сімей. У цьому законі має бути: законодавчо чітко визначено права учасників АТО, їхні обмеження, пільги та компенсації у зв'язку з

обмеженням прав та їх відповідність економічним можливостям держави; передбачено адресне надання пільг та компенсацій кожному учаснику АТО чи його сім'ї; визначено гарантії й механізми реалізації прав учасників АТО; встановлено відповідальність за порушення визначених законом прав учасників АТО. Тільки на основі закону про соціальний захист учасників АТО можна розробляти інші нормативно-правові акти з урахуванням особливостей та умов життєдіяльності різних категорій цих осіб та сучасних можливостей соціально-економічного розвитку нашої держави.

10. Збройні конфлікти в Азербайджані, Грузії і Молдові зумовили появу сотень тисяч біженців та внутрішньо переміщених осіб, які покидають зони конфліктів у пошуках безпеки. Як наслідок, актуальними є питання численних порушень їхніх прав, передусім права на житло, охорону здоров'я та освіти. Скажімо, в Азербайджані багато з-поміж ВПО змушені жити в складних умовах і їх тимчасове становище постійно нагадує про невирішеність самого конфлікту.

Проблеми забезпечення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб є однією з основних проблем і в Грузії з початку 1990-х років. Зважаючи на їх важливість для країни, Грузія прийняла значну кількість правових актів, спрямованих на регулювання питань, пов'язаних з правовим статусом ВПО. Втім, у зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів соціальна допомога, що надається ВПО в Азербайджані і Грузії, досить мала, якщо порівнювати з їхніми потребами.

У Молдові, по суті, створено правовий вакуум у сфері гарантій захисту внутрішніх переселенців, там немає відповідних законодавчих актів, потреба в яких є беззаперечною. Законодавство Республіки Молдова на цей час не визначає ні поняття внутрішньо переміщених осіб, ні будь-яких механізмів захисту цієї категорії осіб. Закон Молдови «Про притулок в Республіці Молдова» від 18 грудня 2008 р. № 270 визначає лише поняття «переміщені особи», до яких, згідно з визначенням, належать іноземці, які змушені були залишити країну свого походження і переміститися в інші країни, тобто є біженцями. Саме тому Республіці Молдова слід вжити необхідних заходів для прийняття спеціального закону про внутрішньо переміщених осіб, аби врегулювати їхній правовий статус і забезпечити права.

11. Для вдосконалення українського законодавства у сфері соціального захисту учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей, потрібно: 1) розробити стратегію соціального захисту учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей; 2) провести моніторинг та експертизу нормативно-правових актів для виявлення суперечностей і прогалин у чинному законодавстві про соціальний захист учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей; 3) закріпити пункт «210.370.100 – Соціальний захист учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх

сімей» у Класифікаторі галузей законодавства України; 4) видати звід законів про соціальний захист учасників АТО, вимушених переселенців та осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також членів їх сімей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Праці у наукових фахових виданнях України

1. Чижов Д. А. Нормативно-правове забезпечення права на соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*, 2016. № 845. С. 173-182.

2. Чижов Д. А. Соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні. *Підприємництво, господарство і право*, 2017. № 1. С. 96-101.

3. Чижов Д. А. Система суб'єктів, що забезпечують реалізацію права на соціальний захист учасників АТО. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 104–108.

4. Чижов Д. А. Поняття соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 42. С. 46–55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/08/chyzhov_42.pdf

5. Чижов Д. А. Правовий статус учасників антитерористичної операції, *Право.ua*. 2017. № 2. С. 54–63.

6. Чижов Д. А. Особливості забезпечення права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. – 163-167.

Праці апробаційного характеру

7. Чижов Д. А. Військові конфлікти: типологія, види ознак класифікацій. «*Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті*»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 квітня 2016 р., м. Запоріжжя). Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2016. С. 74-77.

8. Чижов Д. А. Міжнародно-правовий підхід соціального захисту жертв військових конфліктів. «*Юридична наука в XXI столітті: перспективи та пріоритетні напрямки досліджень*»: Матеріали науково-практичної конференції (13-14 травня 2016 р., м. Запоріжжя). С. 54-57.

9. Чижов Д. А. Огляд міжнародних нормативно-правових документів соціально-правового захисту дітей в умовах збройного конфлікту. "*Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*": Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 червня 2016 р., м. Херсон). Херсон. держ. ун-т, Юрид. ф-т, Півден. регіон. наук. центр Нац. акад. прав. наук України ; [редкол.: Стратонов В. М. та ін.].

Херсон : Гельветика, 2016. С. 110-113.

10. Чижов Д. А. Пріоритетні напрямки держави щодо дотримання соціально-правового захисту дітей в умовах збройних конфліктів в Україні. *«Наука та практика сучасної юриспруденції»*: Матеріали науково-практичної конференції (10 червня 2016 р., м. Харків). С. 197-202.

11. Чижов Д. А. Узагальнення нормативно-правових актів України, які передбачають соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей. *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2016. С. 421-424.

12. Чижов Д. А. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. *«Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy»*: Матеріали науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2016 р., м. Сладковіце, Словенська Республіка). С. 214-217.

13. Чижов Д. А. Соціальні гарантії держави для вимушених переселенців, що постраждали внаслідок військових конфліктів в Україні. *«Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova si Ukraina in contextual proceselor de eurointegrare»*: Матеріали науково-практичної конференції (4-5 листопада 2016 р., м. Чішинау, Республіка Молдова). С. 174-177.

14. Чижов Д. А. Поняття соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. *«Ефективність норм права»*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (17 листопада 2016 р., м, Київ) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила, І. О. Ізарової. К.: Ніка-Центр, 2016. С. 495-499.

15. Чижов Д. А. Порядок умов надання грошового забезпечення та компенсації в умовах військових конфліктів. *«Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави»*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (3-4 березня 2017 р., м, Одеса). С. 119-123.

АНОТАЦІЯ

Чижов Д.А. Правовий механізм забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

У дисертаційному дослідженні розглянуто особливості функціонування механізму забезпечення соціального захисту людини в умовах військового конфлікту в Україні. Комплексно

проаналізовано нормативні засади, тенденції та проблеми правозастосування у досліджуваній сфері. Проведено опрацювання та аналіз доктринальних досліджень щодо проблем правового механізму соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. Сформульовано визначення соціального захисту, соціально-правового захисту, соціально-правового захисту людини в умовах військових конфліктів. Визначено і виділено форми соціально-правового захисту осіб в умовах військового конфлікту.

Розглянуто і розроблено пропозиції щодо вирішення проблемних аспектів дотримання, забезпечення і захисту права на соціальний захист учасників антитерористичної операції, вимушених переселенців, осіб, які перебувають у зоні проведення антитерористичної операції та осіб, які залишилися на тимчасово окупованій території.

Ключові слова: суб'єкти права соціального захисту, суб'єкти, які надають соціальний захист, суб'єктів, які сприяють в отриманні соціального захисту, права дітей, антитерористична операція, учасник антитерористичної операції; учасник бойових дій; учасник війни; особа з інвалідністю внаслідок війни, внутрішньо переміщені особи, особи, які залишилися на тимчасово окупованій території.

АННОТАЦІЯ

Чижов Д.А. Правовой механизм обеспечения социальной защиты человека в условиях военных конфликтов. - Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения». - Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2018.

В диссертационном исследовании рассмотрены особенности функционирования механизма обеспечения социальной защиты человека в условиях военного конфликта в Украине. Комплексно проанализированы нормативные основы, тенденции и проблемы правоприменения в исследуемой сфере. Проведена обработка и анализ доктринальных исследований по проблемам правового механизма социальной защиты человека в условиях военных конфликтов. Сформулированы определения социальной защиты, социально-правовой защиты, социально-правовой защиты человека в условиях военных конфликтов. Определены и выделены формы социально-правовой защиты лиц в условиях военного конфликта.

Рассмотрены и разработаны предложения по решению проблемных аспектов соблюдения, обеспечения и защиты права на социальную защиту участников антитеррористической операции, вынужденных переселенцев, лиц, находящихся в зоне проведения антитеррористической операции и лиц, оставшихся на временно оккупированной территории.

В диссертации решена научная задача по разработке теоретических основ, правовых и практических рекомендаций, направленных на совершенствование обеспечения права на социальную защиту человека в условиях военного конфликта в Украине и сформулированы выводы, предложения и рекомендации, соответствующие требованиям научной новизны.

Ключевые слова: субъекты права социальной защиты, субъекты, оказывающие социальную защиту, субъекты, которые способствуют в получении социальной защиты, права детей, антитеррористическая операция, участник антитеррористической операции; участник боевых действий; участник войны; человек с инвалидностью вследствие войны, внутренне перемещенные лица, лица, оставшиеся на временно оккупированной территории.

SUMMARY

Chyzhov D.A. Legal mechanism of providing social protection of a person in conditions of military conflicts. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.05 "Labor Law; the right to social security". - Yaroslav Mudryi National Law University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

In the dissertation study the features of functioning of the mechanism of ensuring the social protection of a person in the conditions of a military conflict in Ukraine are considered. The normative principles, tendencies and problems of law enforcement in the investigated sphere are analyzed in detail. The study and analysis of doctrinal studies on the problems of the legal mechanism of social protection of a person in the conditions of military conflicts has been carried out. Formulated definitions of social protection, social and legal protection, social and legal protection of man in conditions of military conflicts. The forms of social and legal protection of persons in the conditions of a military conflict are determined and allocated.

The concept of the mechanism of legal protection of the right to social protection of a person in the conditions of armed conflict as a complex system of legally established legal means used by state authorities and local self-government bodies to ensure the social rights of ATO participants, forced migrants and those who are in temporarily occupied territories is disclosed. the members of their families, assistance in the implementation and restoration of these rights, as well as social and legal measures taken to guarantee the rights of these persons.

In general, the dissertation solves the scientific task of developing theoretical foundations, legal and practical recommendations aimed at improving the provision of the right to social protection of a person in a situation of military conflict in Ukraine, and formulates conclusions, suggestions and recommendations that meet the requirements of scientific novelty.

Key words: subjects of the right of social protection, subjects providing social protection, subjects

which assist in obtaining social protection, children's rights, anti-terrorist operation, participant in the antiterrorist operation; participant in military operations; party war internally displaced persons, persons remaining in the temporarily occupied territory.

Підписано до друку 24. 04.2018 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умов.друк.арк. 0,7. Облік.видав.арк 0,9

Наклад 100 нр. Зам. №080

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10 2002

(044) 239-30-26.